

MAGDALENA ROSZAK

Wydział Nauk Pedagogicznych

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej

Warszawa

ORCID ID: <http://orcid.org/>

Forum Pedagogiczne
2018/2

Wpłynęło: 20.07.2018

Zatwierdzono do druku: 26.09.2018

DOI: 10.21697/fp.2018.2.25

Pedagodzy społeczni o kobietach w siłach powietrznych

[Odrowąż-Coates A., Perkowska-Klejman A. (2016). *Kobiety przestworzy. Refleksyjność biograficzna kobiet służących w Siłach Powietrznych Polski i Wielkiej Brytanii*. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 194 s.]

Wojsko jest przestrzenią społeczną zdominowaną przez mężczyzn, środowiskiem, w którym nawet w XXI wieku dostrzec można blokowanie dostępu kobietom do wysokich stanowisk w armii, ich dyskryminację i stygmatyzację. Powszechnie panujący stereotyp, że to mężczyźni są od „zabijania”, a kobiety „dają życie”, nie jest nigdzie tak wyraźnie widoczny i podkreślany jak w świecie zbrojeń i wojny. Globalizacja, postmodernizm i zmiany cywilizacyjne nie pozostają bez wpływu na armię oraz formy prowadzonych przez nią wojen. Siła fizyczna przestaje być argumentem na polu walki. Misje pokojowe oraz zmiana taktyki prowadzenia konfliktów zbrojnych, rozwinięta technologia, oddziałująca m.in. na przemysł militarny, zmniejszają zapotrzebowanie na siłę mięśni i agresję jako najważniejsze cechy żołnierza. W armii pojawia się miejsce dla kobiet.

Anna Odrowąż-Coates oraz Anna Perkowska-Klejman, w książce *Kobiety przestworzy. Refleksyjność biograficzna kobiet służących w Siłach Powietrznych Polski i Wielkiej Brytanii*, zmierzyły się z tym niełatwym zagadnieniem, jakim jest funkcjonowanie kobiet w wojsku. Problematykę tę podjęły na kanwie biografii brytyjskich i polskich żołnerek pracujących w lotnictwie wojskowym. Książka ta zasługuje na uwagę z wielu powodów. Wzbogaca dotychczasową wiedzę na temat sytuacji pilotek, nawigatorek i kontrolerek lotów wojskowych, co stanowi oryginalny temat badań naukowych, dotychczas rzadko podejmowany w polskiej literaturze pedagogicznej. Autorki przeprowadziły badania na trudno dostępnych grupach respondentek – kobiet żołnerek – które tworzą zbiorowość unikatową, ze względu na otwierającą się dopiero w tej przestrzeni partycypację kobiet. Autorki nie odbiegają od obranego tematu. Zajmują się konkretnym problemem, nakreślając jego tło społeczne i historyczne, które staje się podstawą do zrozumienia losów życiowych respondentek. Ponadto publikacja wpisuje się w aktualny i ważny

dyskurs o kobietach w wojsku, problem dotyczący praktycznie każdego europejskiego kraju.

Książka składa się z siedmiu rozdziałów. Pierwszy prezentuje rozważania na temat męskiej dominacji w przestrzeni armii oraz stereotypy dotyczące służby wojskowej kobiet. W drugim nakreślone zostało tło historyczne, pokazano funkcjonowanie kobiet w armii podczas II wojny światowej i po jej zakończeniu. Rozdział trzeci to charakterystyka sytuacji kobiet w NATO. Autorki podjęły w nim bardzo istotny wątek trudności, z jakimi spotykają się żołnierki: przeszkody w uzyskaniu wysokich stopni awansu, przemoc seksualną oraz problem pozytywnej dyskryminacji. Kolejny rozdział jest przestrzenią metodologiczną, w której Anna Odrowąż-Coates i Anna Perkowska-Klejman zawarły opis warsztatu badacza. W rozdziale piątym poddano analizie zebrany materiał badawczy, który stanowiły wywiady z „kobietami przestworzy” w armii brytyjskiej i polskiej. Ostatnie dwa rozdziały to podsumowanie, zakończenie, rekomendacje i sugestie dotyczące omawianej problematyki.

W części teoretycznej książki, jak zauważa recenzent naukowy Mariusz Korczyński, „wprowadzającej w problematykę badawczą, znajdujemy z dużą swobodą i trafnością dokonany opis aktualnej, wciąż ważnej problematyki upłciowienia sił zbrojnych, historycznej refleksji nad udziałem kobiet w wysiłku zbrojnym [...] oraz analizę aktualnego miejsca kobiety – żołnierza. Wszystkie podjęte wątki wspierane są bardzo trafnie dobraną literaturą przedmiotu”. W części tej Autorki przedstawiają analizę statystyk dotyczących kobiet w wojsku, sięgają po opinie polityków dotyczące podejmowanej tematyki, opisują udział „kobiet przestworzy” w lotnictwie od okresu II wojny światowej aż po wojska NATO. Anna Odrowąż-Coates i Anna Perkowska-Klejman, wykorzystując dane zgromadzone przez Biuro ds. Kobiet w Siłach NATO, przedstawiły sytuację kobiet w poszczególnych krajach Sojuszu, ujawniając zjawisko niedoreprezentacji żołnerek, szczególnie wśród wyższych stopni oficerskich. Opisany przez autorki problem jest ważną kwestią społeczną. Nieliczne przykłady kobiet w dowódczych stopniach wojskowych pułkownika czy generalskich pokazują, jak długo wojsko było zamknięte na żeńską płęć, na możliwość kariery, jak obecne jest nadal funkcjonowanie „szklanego sufitu”. Wskazują na jeszcze inne dość istotne zjawisko – rezygnację lub przerwanie ciągu kariery wojskowej ze względu na pojawienie się dziecka. Kobiety te „porzucają swoje role operacyjne i przechodzą do sektora administracyjnego, co znacznie obniża ich szanse na awans” (s. 52).

Część empiryczna książki opiera się na antropologicznych badaniach w terenie. Autorki przez pięć lat zbierały dane w Wielkiej Brytanii oraz w Polsce, mające postać: zwiadu socjologicznego, wywiadów swobodnych, badania tzw. grup fokusowych oraz badań biograficznych. Imponujące było dotarcie do grupy respondentów, która zdawała się być poza zasięgiem badań. Objęte nimi zostały osoby zajmujące różne stanowiska w wojsku, będące na różnych poziomach istniejącej tam hierarchii. Respondentki różnił wiek, staż zawodowy oraz plany co do dalszej służby

wojskowej. W opisywanej grupie pojawiły się emerytki oraz bliskie przejścia na emeryturę żołnierki. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na fakt, że autorkom udało się dokonać analizy z perspektywy wielopokoleniowej.

Zaprezentowane przez Annę Odrowąż-Coates i Annę Perkowską-Klejman studia utrzymane są w nurcie badań biograficznych. Refleksyjność została wybrana przez autorki jako czynnik spajający i opisujący doświadczenia respondentek. W publikacji zaprezentowano biografie z perspektywy edukacyjnej, rodzinnej oraz zawodowej. Autorki opisały proces rekrutacji do wojska, dostępność zawodu, aspekty psychologiczne zatrudnienia kobiet w zdominowanych przez mężczyzn niebezpiecznych profesjach, istnienie tzw. szklanego sufitu.

W publikacji podjęto ważny społecznie temat współtworzenia armii przez obie płci. Społeczeństwo XXI wieku nadal nie jest wolne od zjawiska zawodowej dyskryminacji, ciągle funkcjonuje podział na profesje „typowo męskie” i „typowo kobiece”, uwzględniające rodzaj płci nad prezentowanymi przez jednostkę kompetencjami, umiejętnościami i wiedzą. W niektórych przestrzeniach można nadal zaobserwować zjawisko segmentaryzacji i segregacji rynku pracy. Świat wojska jest doskonałym tego przykładem: kobiety stanowią bowiem co najwyżej 10 proc. tej społeczności, mają problemy w procesie rekrutacji, spotykają się z dyskryminacją, zwiększonymi lub zmniejszonymi wymaganiami w porównaniu do mężczyzn, molestowaniem seksualnym, trudnościami w realizacji siebie na polu prywatnym jako matki.

Autorki omawianej książki szeroko analizują ten problem, stawiając pytanie, czy możliwe jest stworzenie koedukacyjnej armii. Pojawia się próba odpowiedzi na to zagadnienie – współtworzenie wojska przez kobiety i mężczyzn ma podstawy do realizacji, ponieważ „każda z płci ma do zaoferowania armii coś bardzo jej potrzebnego (...) kobiety ze względu na posiadane cechy charakteru mogą prowadzić negocjacje oraz rozwiązywać konflikty bez użycia siły. Współcześnie rolę żołnierzy coraz rzadziej jest walka oparta na agresji i sile fizycznej. Żołnierze prowadzą misje pokojowe, łagodzą konflikty” (s. 22–23). Autorki zwracają jednak uwagę na płynące zagrożenia m.in. faworyzowania kobiecej mniejszości, co byłoby niezgodne z ideą równości i stanowiło dyskryminację mężczyzn. Anna Odrowąż-Coates i Anna Perkowska-Klejman analizę problemu koedukacji w wojsku puentują następująco: „koedukacyjna armia jest możliwa. Błędne jest natomiast założenie, że istnieje łatwy i szybki sposób na to, aby znacznie zwiększyć liczbę kobiet w wojsku” (s. 29).

Kobiety przestworzy. Refleksyjność biograficzna kobiet służących w Siłach Powietrznych Polski i Wielkiej Brytanii to publikacja, której najważniejszymi walorami są wartość poznawcza oraz interdyscyplinarny charakter. Jest interesującym źródłem wiedzy na temat historycznej i społecznej partycypacji kobiet w zawodach zdominowanych przez mężczyzn, wzbogaca zasób wiadomości na temat kobiet w lotnictwie wojskowym, a ponadto może stać się ważną inspiracją dla osób zainteresowanych tematyką równouprawnienia. Przystępny język czyni książkę czytelną dla szerokiej warstwy odbiorców, dając możliwość popularyzacji wyników badań.

Udział kobiet w przestrzeniach zdominowanych przez mężczyzn, udział równy, bez dyskryminacji w którąkolwiek stronę, staje się niezwykle ważną społeczną potrzebą. Rozszerzenie idei merytokracji jest wyzwaniem dla dzisiejszego społeczeństwa, propagowaniem oceny zawodowej przydatności jednostki z perspektywy jej kompetencji, umiejętności i wiedzy, a nie płci. Autorki swoją publikacją wpisują się właśnie w ten dyskurs, pokazując, że nadal rzeczywistość wygląda tak, że „trzeba być nadzwyczajną kobietą, żeby zostać pilotem nowoczesnego samolotu wielozadaniowego, żeby udać się w miejsca konfliktu, żeby szkolić się w zabijaniu. Trzeba być nadzwyczajną osobą, żeby przecierać szlak dla następnych generacji kobiet wkraczających w szeregi wojsk”. Książka Anny Odrowąż-Coates i Anny Perkowskiej-Klejman jest ważnym głosem w dyskusji, która nadal jest bardzo aktualna – o braku równości pomiędzy kobietami a mężczyznami w wielu zawodowych obszarach, w których stereotypy, uwarunkowania historyczne i społeczne są istotniejsze nad indywidualnymi predyspozycjami danej osoby.